

ЦІЛІ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті аналізується психолого-педагогічна проблема визначення цілей та принципів формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України під час навчання у вищих військових навчальних закладах. Актуальність проблеми формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера зумовлена викликами, що стоять перед українською державою щодо збереження її територіальної цілісності та недоторканості. ЗСУ потребують офіцерів, що здатні ефективно та успішно керувати військовими колективами, ухвалювати виважені рішення та нести свідому відповідальність за них. Перед ВВНЗ, що здійснюють підготовку майбутніх офіцерів, одним із визначальних стоїть завдання сформуванню у випускника комплекс професійно зумовлених компетентностей. Крім того, сучасний офіцер повинен вміти швидко адаптуватися до різних умов військово-професійної діяльності, змінювати її та вдосконалювати на основі самостійно набутих знань, знаходити шляхи успішного розв'язання військово-професійних завдань у будь-яких нестандартних ситуаціях, зокрема під час виконання бойових завдань.

У ситуаціях невизначеності, притаманних умовам виконання службових та особливо бойових завдань, проявляється провідне протиріччя військово-професійної підготовки курсанта – майбутнього офіцера у ВВНЗ, яке полягає у сформованості професійної компетентності на основі стандартів військової діяльності, що визначає підготовленість, здатність і готовність до вирішення певного обмеженого кола стандартних завдань у типових умовах військової діяльності, тоді як досвід виконання завдань військової служби, насамперед в умовах залучення до бойових дій, вимагає від офіцера пошуку нестандартних варіантів дій, управлінських рішень, що виходять за межі визначених шаблонів.

Ключові слова: суб'єктність, професійна суб'єктність, вищий військовий навчальний заклад, навчально-виховний процес, майбутній офіцер, військово-професійна діяльність.

Підвищення ролі сучасного офіцера вказує на нагальну потребу цілеспрямовано формувати та актуалізувати його суб'єктні якості з метою оптимальної реалізації інтелектуального, професійного та суб'єктного видів потенціалу як суб'єкта військово-професійної діяльності: “Людина розумна у ХХІ столітті – це людина, яка постійно навчається. Людина, для якої отримання знань стає сутнісною рисою способу життя. Таку людину має формувати вже школа, а створити умови для безперервної освіти впродовж життя повинні суспільство і держава. Для цього слід налагодити сучасну та ефективну систему освіти дорослих...” [2, с. 16].

Зважаючи на це, очікуваним результатом вищої військової освіти щодо майбутніх офіцерів є не просто формування компетентностей як військових професіоналів, а формування професійної суб'єктності, безпосереднім проявом якої є готовність бути повноправним суб'єктом, сприймати суб'єктність інших військовослужбовців, цілеспрямовано її формувати і транслювати у своїй діяльності.

Виходячи із зазначеного вище, перед системою вищої військової освіти стоять принципово нові завдання з виконання соціального замовлення суспільства, що полягає у вирішенні питання формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів ЗСУ, що зумовлена такими потребами:

- реалізації суб'єктної парадигми професійного навчання майбутніх офіцерів ЗСУ у ВВНЗ, оскільки знання сутності суб'єктності як явища є недостатніми, а слабка теоретична база для розгляду цього явища в системі їх професійної підготовки призводить до суттєвих недоліків у військово-професійній діяльності;
- реалізації майбутніми офіцерами ЗСУ інтегральної функції – формування суб'єктності підлеглих військовослужбовців, основним показником якої є військово-професійна суб'єктність як основна ціль та одночасно визначальний принцип організації військово-професійної діяльності, навчально-виховного процесу у ВВНЗ, військових частинах та підрозділах;
- реалізація майбутніми офіцерами ЗСУ важливої функції – забезпечення ефективного управління підпорядкованими військовослужбовцями в повсякденній діяльності та під час виконання бойових завдань, набуття здатності усвідомленого ухвалення виважених рішень та відповідальності за їх реалізацію, насамперед під час залучення до виконання заходів із протидії загрозам у военній сфері.

Таким чином, формування професійної суб'єктності є основою для особистісного та професійного розвитку майбутніх офіцерів ЗСУ, сприяє перетворенню особистості курсанта – майбутнього офіцера на суб'єкт військово-професійної діяльності, що забезпечує становлення особистості військовим професіоналом.

Метаю статті є аналіз проблеми визначення цілей та принципів формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України під час навчання у вищих військових навчальних закладах, оскільки проблема актуалізації професійної суб'єктності курсантів ще не має достатнього теоретичного, методологічного та методичного обґрунтування в педагогічній науці.

Проблема формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів безпосередньо пов'язана з тим фактом, що у вітчизняній психології людина розглядається як суб'єкт пізнання, спілкування, буття, діяльності (К. Абульханова-Славська [1], А. Брушлинський [2], А. Леонтьєв [3], С. Рубінштейн [5], В. Слободчиков [6], В. Татенко [7] та ін.). У наукових роботах цих та інших вчених представлено розгорнуте розуміння суб'єкта діяльності, а розвиток фахівця в професії, зокрема майбутнього офіцера, розглядається як досягнення опти-

мальності, конструктивності та самореалізації у професійній діяльності, приведення психічних і особистісних властивостей, якостей і процесів у відповідність, з одного боку, до вимог діяльності, а з іншого – здібностей самого фахівця як суб'єкта діяльності.

У сучасному науковому дискурсі проблема формування суб'єктності майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки досліджувалася в контексті розв'язання таких проблем:

- суб'єкта і суб'єктності як соціально-філософського явища (О. Артем'єва, Н. Большунова, М. Белокінь, Ю. Гнідіна, Ю. Прохоренко, О. Сергієнко, О. Скачков та ін.);

- розвитку особистості як суб'єкта психічної активності, саморозвитку і творчості (К. Абульханова-Славська, В. Андрєєв, С. Максименко, А. Маслоу, Н. Олександрова, В. Петровський та ін.);

- суб'єкта та суб'єктності майбутнього фахівця у процесі набуття професійної освіти (А. Акопов, Ю. Поваренков, В. Иванов, В. Кушов, С. Пелипчук, В. Шадриков, В. Ягупов та ін.), а також їх урахування у процесі підготовки конкретних фахівців (Г. Ісасв, Г. Косарецький, В. Масленников, В. Слободчиков, О. Яркіна тощо);

- розвитку суб'єкта в діяльності, навчанні та пізнанні (Б. Ананьєв, О. Асмолов, А. Брушлінський, А. Осницький, В. Селіванов та ін.);

- змісту і компонентів суб'єктності студентів ВНЗ (Т. Бондаренко, В. Варданян, А. Жорнікс, Ф. Мухаметязнова, М. Енеєва, С. Пелипчук та ін.).

Аналіз домінуючих у науковому дискурсі тенденцій дозволяє прийти до висновку, що набуття суб'єктності та утвердження суб'єкта діяльності стає провідним методологічним принципом сучасних психологічних і педагогічних концепцій. У теорії та практиці вищої військової освіти накопичено значний досвід, який може стати основою для формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів ЗСУ під час навчання у ВВНЗ.

Серед напрацювань науковців щодо питання навчання і виховання майбутніх офіцерів, формування їх суб'єктності заслуговують уваги напрацювання російських та українських педагогів і психологів (Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, О. Барабаншиков, І. Бех, Г. Васянович, С. Гончаренко, М. Данилов, К. Дурай-Новакова, М. Д'яченко, А. Дьомін, Л. Занков, І. Зязюн, Л. Кандибович, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Г. Костюк, В. Кремень, І. Лернер, В. Лугай, О. Молл, В. Моляко, М. Нецадим, Н. Ничкало, А. Петровський, О. Романовський, О. Савченко, С. Сисоева, О. Сухомлинська, В. Ягупов, М. Ярмаченко), зарубіжних учених (К. Арджіріс, Г. Емерсон, Ч. Бернард, М. Вебер, П. Друкер, Д. Макгрегор, А. Маслоу, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Фоллет та ін.).

На основі аналізу вищевикладеного ми виділяємо низку методологічних положень для визначення професійної суб'єктності майбутніх офіцерів ЗСУ. Так, професійна суб'єктність майбутнього офіцера:

- безпосередньо зумовлена специфікою професії офіцера та особливостями військово-професійної діяльності, цінностями, мотивами, діями та діяльністю загалом, які визначають суб'єктну позицію майбутнього офіцера та військово-професійну спрямованість як професіонала, що реалізує суспільну потребу та виконує винятково важливе завдання захисту територіальної цілісності та недоторканості Батьківщини;

- є інтегральним показником професійної підготовленості і готовності до військово-професійної діяльності в частинах та підрозділах ЗСУ, який визначає суб'єктний досвід майбутнього офіцера як управлінця та військового професіонала окремого напряму військово-професійної діяльності;

- розвивається і вдосконалюється під впливом суб'єктного досвіду військово-професійної діяльності під час виконання службово-бойових завдань.

Таким чином, з урахуванням призначення ЗСУ та ролі офіцера у виконанні завдань, які на нього покладені, сучасного розуміння феномена його професійної суб'єктності, необхідним є врахування оптимально доцільних методологічних підходів до підготовки фахівців, і майбутніх офіцерів зокрема. До них ми відносимо компетентнісний, контекстний, системний та суб'єктно-діяльнісний.

Як зазначає В. Осьодло [4], суб'єктність і процес її формування посідають важливе місце у процесі професійного становлення офіцера. На думку науковця, взаємозв'язок і взаємозумовленість цих процесів пояснюється такими положеннями, як професійне становлення є важливою формою активності офіцера; суб'єктність є каталізатором позитивних особистісно-професійних змін; суб'єктність розглядається як механізм інтеграції психічного ресурсу. Суб'єктність, як продовжує В. Осьодло, існує і проявляє себе як потенційна можливість розгортання активності у професійній діяльності [4, с. 22].

Визначення цілі формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера зумовлюється врахуванням її особливостей та умовами його професіоналізації в процесі отримання військово-професійної освіти як майбутнього офіцера. Тому важливими є такі процеси, що відображають його професійну суб'єктність:

- усвідомлення і прийняття протиріч етапів професіоналізації як майбутніх офіцерів у ВВНЗ;

- цілеспрямована системна робота щодо оволодінню майбутнім офіцером специфікою, знаннями, вміннями та досвідом військово-професійної діяльності;

- поступове формування індивідуального стилю управлінської діяльності як офіцера, вироблення власної системи цінностей як суб'єкта військово-професійної діяльності та ін.

Зважаючи на зазначене, цілями формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера, на нашу думку, є сформованість у майбутнього офіцера професійної суб'єктності як інтегральної професійно важливої якості, яка заснована на позитивному ставленні до самого себе як до офіцера, управлінця, військового професіонала, до військово-професійної дійсності, до колег-офіцерів та до підпорядкованого особового складу як до суб'єктів військово-професійної діяльності.

Результатом сформованості професійної суб'єктності у майбутнього офіцера є його суб'єктне ставлення до всіх видів діяльності: спочатку до своєї навчальної з поєднанням виконання обов'язків військової служби як курсантів ВВНЗ, потім – до військово-професійної діяльності в частинах та підрозділах ЗСУ як офіцерів, що вимагає від останніх адекватного розуміння необхідності, можливості та конкретних заходів свого суб'єктного вкладу в зміну якісних та кількісних параметрів професійного середовища, здатність і готовність до ініціювання та свідомого регулювання своєї службової активності відповідно до зовнішніх та, що є визначальним, внутрішніх критеріїв оцінювання доцільності та ефективності військово-професійної діяльності як офіцера.

Формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера у ВВНЗ ґрунтується на базових вихідних положеннях, які ми трактуємо як принципи, що є основою для підготовки курсантів та організації освітньо-виховного процесу зокрема. До ключових із них ми належать такі:

– домінуюча роль у процесі формування майбутнього офіцера та його професійної суб'єктності належить системі військової освіти та ВВНЗ як її елементам зокрема, оскільки отримання вищої військової освіти відіграє вирішальну роль у набутті військового фаху майбутнім офіцером, створює умови формування професійно зумовлених якостей та первинного досвіду виконання обов'язків військової служби;

– формування військово-професійної та фахової компетентності, становлення професійного “Я”, усвідомлення та прийняття культури військово-професійної діяльності, у тому числі й професійної суб'єктності майбутніми офіцерами, залежить від особистісно та професійно орієнтованого змісту військово-професійної освіти;

– провідним видом діяльності для майбутніх офіцерів є інтеграція навчальної діяльності з виконанням обов'язків військової служби як курсантів ВВНЗ, обумовлені зазначеним цілі, мотивація, зміст, методи, форми, засоби та ставлення до яких визначають її успішність та ефективність;

– важливою передумовою успішності освітньо-виховного процесу у ВВНЗ з підготовки майбутнього офіцера є сформованість у курсанта культури військово-професійної діяльності та здатності бути її суб'єктом;

– визнання та усвідомлення курсантом себе як суб'єктом навчальної та первинної військово-професійної діяльності в процесі отримання військово-професійної освіти, набуття особистого досвіду суб'єктної поведінки, ухвалення управлінських рішень та несення відповідальності за них, спілкування, міжособистісної взаємодії, діяльності, основ професійної суб'єктності є визначальною передумовою формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера ЗСУ.

Висновки. Реалізація завдання з формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера можлива шляхом усвідомлення, прийняття і відповідного ставлення науково-педагогічних працівників, командно-адміністративного складу до курсанта як до суб'єкта процесу навчання та первинної військово-професійної діяльності, суб'єкта пізнання та діяльності як до творчої особистості, а не як до об'єкта впливу.

Інтегральним завданням військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ є формування суб'єктного ставлення до всіх видів діяльності: спочатку до своєї навчальної з поєднанням виконання обов'язків військової служби як курсантів ВВНЗ, потім – до військово-професійної діяльності в частинах та підрозділах ЗСУ як офіцерів, що вимагає від останніх адекватного розуміння необхідності, можливості та конкретних заходів свого суб'єктного вкладу в зміну якісних та кількісних параметрів професійного середовища.

Використана література:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни : монография. Москва, 1991. 299 с.
2. Брушлинский А. В. Психология субъекта / отв. ред. В. В. Знаков. Санкт-Петербург, 2003. 268 с.
3. Леонтьев Д. А. Что дает психологии понятие субъекта: субъектность как измерение личности. *Эпистемология и философия науки*. 2010. № 3. С. 136–153.
4. Осодло В. І. Психологічні засади професійного становлення суб'єкта військово-професійної діяльності : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2013. 554 с.
5. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. Санкт-Петербург, 2003. 512 с.
6. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология человека : коллективная монография. Москва, 1995. 300 с.
7. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении : монография. Киев, 1996. 404 с.

References:

1. Abulkhanova-Slavskaia K.A. Stratehiya zhyzny: monohrafiya. Moskva, 1991. 299 s. [in Russian]
2. Brushlynskiy A. V. Psykholohiya sub'yekta / отв. red. V. V. Znakov. Sankt-Peterburh, 2003. 268 s. [in Russian]
3. Leontev D. A. Chto daet psykholohyyu poniatye sub'yekta: sub'yektnost kak yzmerenye lychnosty. *Epystemolohiya y fylosofiya nauky*. 2010. № 3. S. 136–153. [in Russian]
4. Osodlo V.I. Psykholohichni zasady profesiinoho stanovlennia sub'yekta viiskovo-profesiinoy diialnosti: dys. ... dokt. psyk. nauk: 19.00.01. Kyiv, 2013. 554 s. [in Ukrainian]
5. Rubynshtein S. L. Bytye y soznanye. Chelovek y myr. Sankt-Peterburh, 2003. 512 s. [in Russian]
6. Slobodchikov V.Y., Ysaev E.Y. Psykholohiya cheloveka: kollektivnaya monohrafiya. Moskva, 1995. 384 s. [in Russian]
7. Tatenko V. A. Psykholohiya v subektnom yzmerenyy: monohrafiya. Kyev, 1996. 404 s. [in Ukrainian]

Капинус О. С. Цели и принципы формирования профессиональной субъектности будущих офицеров Вооруженных сил Украины

В статье анализируется психолого-педагогическая проблема определения целей и принципов формирования профессиональной субъектности будущих офицеров Вооруженных сил Украины во время обучения в высших военных учебных заведениях. Актуальность проблемы формирования профессиональной субъектности будущего офицера обусловлена вызовами, стоящими перед украинским государством по сохранению ее территориальной целостности и неприкосновенности. ВСУ нуждаются в офицерах, способных эффективно и успешно управлять воинскими коллективами, принимать взвешенные решения и нести сознательную ответственность за них. Перед ВВУЗ, осуществляющими подготовку будущих офицеров, одной из определяющих стоит задача сформировать у выпускника комплекс профессионально обусловленных компетенций. Кроме того, современный офицер должен уметь быстро адаптироваться к различным условиям военно-профессиональной деятельности, изменять ее и совершенствовать на основе самостоятельно приобретенных знаний, находить пути успешного решения военно-профессиональных задач в любых нестандартных ситуациях, в том числе при выполнении боевых задач.

В ситуациях неопределенности, присущих условиям выполнения служебных и особенно боевых задач, проявляется ведущее противоречие военно-профессиональной подготовки курсанта – будущего офицера, которое заключается в сформированности профессиональной компетентности на основе стандартов военной деятельности, которое определяет подготовленность, способность и готовность к решению определенного ограниченного круга стандартных задач в типичных условиях военной деятельности, в то время как опыт выполнения задач военной службы, в первую очередь в условиях привлечения к боевым действиям, требует от офицера поиска нестандартных вариантов действий, управленческих решений, выходящих за рамки определенных шаблонов.

Ключевые слова: субъектность, профессиональная субъектность, высшее военное учебное заведение, учебно-воспитательный процесс, будущий офицер, военно-профессиональная деятельность.

Kapinus O. S. Aims and principles forming professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine

The article analyzes the psychological and pedagogical problem of determining the goals and principles of forming the professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine during training in higher military educational institutions. The urgency of the problem of forming the professional subjectivity of a future officer is due to the challenges faced by the Ukrainian state in preserving its territorial integrity and integrity. The Armed Forces needs officers who can effectively and successfully manage military teams, make informed decisions and bear conscious responsibility for them. One of the key tasks facing the Secondary Schools, which trains future officers, is to form a complex of professionally determined competencies at the graduate level. In addition, a modern officer must be able to quickly adapt to different conditions of military professional activity, to change it and to improve it on the basis of self-acquired knowledge, to find ways of successfully solving military-professional tasks in any non-standard situations, including during execution combat missions.

In situations of uncertainty inherent in the conditions for the performance of official and especially combat tasks, the leading contradiction in the military-vocational training of a cadet - the future officer in the Second World War, which consists in the formation of professional competence on the basis of standards of military activity, which determines preparedness, ability and readiness to resolve a certain limited circle of standard tasks in typical conditions of military activity, while experience in performing military service tasks, especially in conditions of engagement For combat operations, the officer requires an officer to search for non-standard actions, managerial decisions that go beyond certain patterns.

Key words: subjectivity, professional subjectivity, higher military educational institution, educational process, future officer, military-professional activity.